

Stari mojster in neizrekljiva beseda: uvod v kibertekstualnost prek starokitajske književnosti

Aleš Vaupotič

Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Vipavska 13, 5000 Nova Gorica
<https://orcid.org/0000-0002-0244-695X>
ales.vaupotic@ung.si

Svetovna književnost je težko obvladljiv koncept, s katerim se soočata tako raziskovanje primerjalne književnosti kot z njim povezano predavateljsko delo na univerzah. Predavanja iz svetovne književnosti vključujejo več tako časovno kot tudi geografsko zelo oddaljenih književnosti in slovstev, ki vedno v določenem delu segajo onkraj raziskovalnih področij posameznih predavateljic. Predstavitev oddaljenih literarnih kultur, ki so današnjemu bralstvu in občinstvu tuje, mora upoštevati, da razumevanje vedno pomeni tudi osmišlitev v trenutku recepcije. Konkreten primer iz predavalnice povezuje shematično predstavitev starokitajske književnosti in kulture ter daoistične filozofije, njeno obravnavo v seminarju, predlaga pa tudi povezavo kitajskega raziskovanja daa z najnovejšo tematiko kibertekstualnosti in novih medijev, predvsem kot se kaže v problemu, kako se orientirati ob pojavih, ko je besedila za branje preveč, da bi bilo obvladljivo, ali ko lažne resnice in preobilna komunikacija na družabnih omrežjih povzročata vtis izgubljenosti.

Ključne besede: poučevanje svetovne književnosti / starokitajska književnost / daoizem / kibertekst / novi mediji / *Dao de jing* / *Knjiga premen* (*Yi jing*)

Pogosto se zgodi, da literarna komparativistka v okvirih študijev književnosti ali jezikov predava uvod v oz. pregled svetovne književnosti. Tudi če oseba raziskuje to nepregledno področje,¹ edukacijska zadrega zaradi postavljenosti predmeta na začetek, oz. na obrobje, študija ni nič manjša. Svetovna književnost kot celota mora vključevati tako zelo stare književnosti kot tudi neevropske – kombinacija obojega seveda pomeni

¹ Raziskave svetovne književnosti so bile še do pred kratkim zelo popularne, npr. projekti Davida Damroscha v ZDA ali raziskave na področju (računalniškega) oddaljenega branja t.i. velikega neprebranega (npr. Franco Moretti ali Katherine Bode). Svetovnost te perspektive je seveda nekaj, kar ena raziskovalka ali raziskovalec ne more zapopasti, gre za načelno problematičen pojem.

za marsikoga, ki ni klasična filologinja ali npr. sinologinja, problem: kako predavati snov na podlagi lastnih raziskav.² Odločiti se je tudi treba, kaj vključiti v pregled, npr. na študijskem programu iz slovenistike. Seveda klasično grško tragedijo, zelo zapleten pojav, ki ga je mogoče obravnavati prek zaporedja avtorjev in del, branja teh del, kot se kažejo mdr. relevantna za današnji čas – pomislimo na motiv Antigone v gledaliških uprizoritvah, sodobnih delih ali celo v kontekstu slovenskega vprašanja nacionalne sprave. Ali pa, nasprotno, lahko poudarimo tradicijo razlaganja tragedij prek njihovega nastanka iz dionizičnih slavij ter prek povezave z ritualom in kultu.³ Treba se je strateško odločiti, ali narediti tragičnost domačo ali pa jo predstavljati prek potujitve. Gre seveda za splošno vprašanje primerjalne književnosti, kako v okviru discipline vključiti ta pomemben del literarnega kanona. Neizogibna pa je tudi obravnava nečesa, kar ni del starogrške ali judovsko-krščanske tradicije, iz katerih je nastalo jedro evropskosti in ki prek kolonializma prehaja v globalizacijske pojave. V tem primeru prejšnje dileme ni več, obravnavano slovstvo oz. književnost mora biti po tehtnosti dovolj suvereno, da ga ni mogoče z lahkoto odriniti v predstavo o podrejenosti nekoga, ki je drugačen; hkrati pa ta drugačna jezikovna in mišljenjska kultura ne sme biti predstavljena kot podobna naši. Komparativistika ima za nalogo – in s tem pravzaprav na splošno meri svoje uspehe in neuspehe –, da predstavi različnost v življenju ljudi, ki so (bolj ali manj) v stiku, in da nam ponudi mišljenjska orodja, s katerimi se lahko orientiramo med kulturnimi pojavi, ki jih srečujemo.

To besedilo izhaja iz *ad hoc* rešitve omenjenih problemov. Profesor je specialist za literaturo od 19. stoletja dalje in za teorijo novih medijev, ne zna kitajskega jezika.⁴ V nadaljevanju ne bo govora o poučevanju starogrške književnosti, ampak le o uporabi izbranih poglavij iz kitajske književnosti in filozofije, zato da po eni strani prevetrimo študentovski um z za našo kulturo neobičajnimi razmišljanji, po drugi pa da pokažemo na

² Ta sicer stara univerzitetna tradicija je od zadnje prenovе visokošolske zakonodaje tudi formalni kriterij za nosilko učnega načrta pri Nacionalni agenciji Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu (NAKVIS).

³ Pri nas se je Janez Vrečko naslanjal na dela Gilberta Murraya idr.

⁴ Gre za del predmeta Pregled svetovne književnosti 1 na programu Slovenistika prve stopnje na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici, prvič izveden leta 2013. Uvodi v literarni kanon pod variantami imena svetovna književnost so hkrati temelj za literarnozgodovinski pogled, to pa pomeni, da mora tak predmet zagotoviti (na bolj ali manj naporen način), da študentke in študentje spoznajo čim več podatkov. Literarna veda je pravzaprav literarna zgodovina, saj so tudi literarnoteoretski pristopi vedno utemeljeni v poznavanju in obravnavi konkretnih literarnih del, avtorjev in odnosov v okvirih literarnega in drugih podsistemov.

podobne probleme in situacije v najnovejših komunikacijskih pojavih, kot so družabna omrežja in drugi medmrežni besedilni mediji, s katerimi se pravzaprav vsi – še vedno – soočamo le s težavo.⁵ Takoj je mogoče izraziti pomislek, da bomo na tak način vseeno razumeli starokitajsko kulturo prek današnje izkušnje, da bo njena drugačnost razvrednotena. Odgovor je lahko npr. novohistorističen: zgodovino vedno razumemo prek dilem, ki vsakogar od nas zadevajo osebno. Stephen Greenblatt ob razlagah elizabetinske dramatike na podlagi radikalno drugačnih predstav od današnjih iz časa nastanka piše tudi o osebni izkušnji, denimo kako je pri sebi opazil nehoteno misel, ko je projiciral v sopotnika na letalu kulturno in splošno človeško pogojeno predstavo o psihopatu. Vendar iz tega seveda ne sklepa, da se nam z nenavadnimi tradicijami iz bližnje ali daljne preteklosti ni treba podrobno ukvarjati. Novi historizem je konec koncev v svojih bizarnostih starih idej, tj. alternativnih običajnosti, tudi zabaven.⁶ Drugi odgovor je seveda to, da morda tudi današnje digitalizirane družbe ne razumemo najboljše – kdo recimo govori skozi čivk?

Drugačen pogled na svet – daoizem in starokitajska književnost

Na Kitajskem je daoizem poleg konfucijanstva eden od dveh velikih filozofskih in religioznih sistemov.⁷ (Omenimo, da danes konfucijanizem na daljnem vzhodu na splošno nosi negativen prizvok avtoritarizma in tradicionalizma, pristajanja na družbeni *status quo*, s čimer se zahodni raziskovalci Konfucijevih spisov le neradi strinjajo.) S filozofskega stališča je razvidno, da se konfucijanci in nekateri drugi sodobniki ukvarjajo z moralo prve stopnje, kako se obnašati, nasprotno pa je za daoizem značilen reflektivni, *metaetični* poudarek na naravi in razvoju »poti« (»dao« naj bo preliminarно preveden kot 'pot', 'življenjska pot', po kateri se oseba premika in prek odločitev tudi orientira).

⁵ Gre za povezavo dveh zelo različnih področij, s katerima se ukvarja (tudi) primerjalna književnost. Podobna, prav tako delno interdisciplinarna povezava je bila izvedena pri predavanjih iz videa na Visoki šoli za dizajn Ljubljana 2010/2011, ko so študentje z jezikom videa zapisovali svoja branja poezije Tomaža Šalamuna – takšna sopostavitve literature in videa omogoča premislek o intermedijskih povezavah, ki so še posebej relevantne ob današnji digitalizaciji kulture (Vaupotič in Bovcon, »Integracija«).

⁶ Harold Aram Veaser opiše pet bistvenih delov novohistoristične razprave, ki se vedno sooča z drugačnim kulturnim kontekstom, npr. elizabetinskega literarnega dela: anekdota, zgražanje, upor, obvladovanje upora in, na koncu, avtobiografija literarnega znanstvenika (Veaser 5; prim. Greenblatt; Fineman 64; Vaupotič, »K problemu«).

⁷ Povzeto predvsem po Hansen. Tao je varianta zapisa za dao.

Daoizem se deli na filozofsko in religiozno vejo, slednja se včasih imenuje Huang-Lao daoizem. Huang Di je bil legendarni Rumeni cesar iz 3. tisočletja pr. Kr., Lao pa je seveda Lao Zi, prav tako mitični avtor (6. stol. pr. Kr.) enega od dveh ključnih del druge, filozofske Zhuang-Lao veje daoizma z naslovom *Dao de jing*. Lao Zi dobesedno pomeni 'stari mojster'; naslov – in ime avtorja – drugega teksta pa je Zhuang Zi, 'filozof oz. mojster⁸ Zhuang' (4. stol. pr. Kr.). Obe besedili sta sestavljenki iz anonimnih dodatkov prek več stoletij.⁹ Filozofski in religiozni daoizem se prekrivata v splošni kritiki »običajnega« poznavanja *dao*/pot, vodilo/.¹⁰ Filozofski daoizem opredeljujejo: pluralizem, perspektivizem, skepticizem, ideja politične enakosti, svobode; poudarjena je naravna spontanost. Religiojska mistika – kot je za mistiko značilno – pritrjuje nadnaravnim spoznavnim zmožnostim, npr. konfucijanski »kultivaciji« in konceptu modreca, tj. načinom, kako določiti en sam pravičen *dao*/pot, vodilo/. (Zdi se, da na področju religije daoizem pravzaprav ni strukturno nasproten konfucijanstvu, želi zgolj naivno vzpostaviti alternativen prvostopenjski dao, ki pa je seveda poseben; protislovje seveda ostaja, saj religiojski daoizem zapušča značilno metaetično raven.)

Filozofski daoizem je:

- sofisticirano metaetično stališče, utemeljeno v analitičnih raziskavah jezika, ki teži k etičnemu skepticizmu in relativizmu;
- antilogični in namerno protislovni misticizem.

(Religiojski daoizem v nadaljevanju puščamo ob strani.)

V izhodišču filozofskega daoizma stoji vprašanje, kaj gre lahko narobe pri poskusu določiti »konstanten¹¹ dao«, tj. trajna življenjska vodila, za kar je šlo tudi v polemiki med konfucijanci in mohisti.¹²

Daoistična metaetika obravnava:

- naravo in metafiziko daa;
- spoznavnost in objektivnost daa;
- pragmatiko obravnave daa.

⁸ Konfucij je tako Mojster Kong.

⁹ Tudi oznaka daoizem – *dao-jia* – za besedila Lao Zija in Zhuang Zija je nastala nekaj sto let po obdobju avtorjev. Pogosto se uporablja ime avtorja tudi za zbirko besedil, tudi v primeru tretjega klasika daoizma Lie Zija (verjetno 5.–4. stol. pr. Kr.).

¹⁰ Pomen posameznih kitajskih izrazov, ki je močno odvisen od konteksta, bo natančneje določen med poševnicami.

¹¹ Maja Milčinski prevaja v prvem izreku *Dao de jing*a lepše kot »večni dao«.

¹² Poenostavljeno rečeno, gre za razliko med tradicionalizmom (konfucijanstvo) in utilitarizmom, ki si prizadeva za nepristransko določitev prvostopenjskega daa (Mo Zi, 5. stol. pr. Kr.).

Obstajajo trije deli daa:

- človeški (družbeni) dao: ko nekdo da drugemu navodilo, naj položi roko na partnerjevo glavo, se sporoča nek človeški dao; vključeni so jezik, načrtovanje, normativne prostorsko-časovne strukture; gre za priporočene možne zgodovine;
- *tian*/naraven/ *dao*, tudi nebeški dao: stalnosti, kot jih obravnavajo znanosti; načini, kako so se stvari zanesljivo in konstantno dogajale in se bodo dogajale;
- veliki dao, tudi dejanski dao: celotna zgodovina vsega (kar se je zgodilo, kar se dogaja, kar se bo dejansko zgodilo; Wittgensteinovo »vse, kar se primeri«).

Človeški dao je spremenljiv, podvržen interpretaciji, druga dva pa sta konstantna (včasih nista ločena). Knjiga *Dao de jing* se začne z: »*Dao*/vodila/, ki lahko *dao*/vodijo/, ni konstanten *dao*/vodila/.« Narava ne podpira nobenega konkretnega družbenega daa (ki je sicer fokus mohistov in konfucijancev, uresničuje pa naj ga politična oblast), kar pomeni bodisi:

- pluralizem (narava dopušča več družbenih daov; tradicija Zhuang Zija v povezavi s kitajsko tradicijo filozofije jezika ugotavlja, da je protijezikovno stališče protislovno, ker je ne slediti dau prav tako dao, nastaja namreč preskriptivni paradoks);
- primitivizem (kaos, nihilizem, ni normativnosti, stališče, da obstaja načelna nasprotnost človeškega in naravnega daa):
 - možno je, da narava potrjuje določen dao, vendar ne človeškega, tukaj se ustvarjajo povezave z religijskim daoizmom, *mistiko* in ezoteriko;
 - kombinacija naravnega realizma in skepticizma brez nadčloveških spoznavnih zmožnosti, *intuitivnost* – dao kot srečno naključje;
 - kombinacija realizma, relativizma in ublaženega skepticizma – različni dai za individue v konkretnih situacijah, ki pa se jih ne da spoznati in poučevati (*naturalizem?*);
 - Lao Zi predstavlja primer daa, ki preobrne vse norme (v političnem smislu to pravzaprav pomeni *zavračanje* dominantnega konfucionističnega daa).

Npr. kvietistično stališče filozofa Shen Daa (350–275 pr. Kr.) – *zavračanje jezika* in intenc, ne uporabiti smernic ... dao »karkoli se zgodi« – ne pomeni determinizma, ampak ga je treba razumeti kot fatalizem, češ da nimamo moralne odgovornosti udejanjiti veliki dao v naših aktivnostih. Iz povedanega je zdaj tudi jasno, da se z daom ne ukvarja samo daoizem, ampak vsaj toliko tudi konfucijanstvo. Daoističnofilozofski dao je seveda obravnavan kot metadao (kot tak ne zahteva, da je relativizem povezan z irealizmom, saj je naraven in »dejanski«).

Tema daoizma je harmonija z naravo, z metafizičnega stališča je daoizem naturalističen: vsak moralni dao prvega reda mora temeljiti v urejenosti narave. Primer iz *Zhuang Zi*:¹³ mesar kot virtuozni umetnik, torej téma izgubiti se v katerikoli dejavnosti. Te ideje pa se kasneje širijo mdr. v t. i. Chan, daoistično smer budizma,¹⁴ in še naprej v japonski zen budizem. Pri tem prihaja seveda do heterogene mešanice tujega indo-evropskega budizma s kitajsko tradicijo. *Že neodaoizem* od 3. do 6. stol. (Xuanxue, šola misterijev) je po »mračnem obdobju« kitajske filozofije zaradi konfucijanskega dogmatizma dinastije Han (206 pr. Kr.–220 po. Kr) kombinacija konfucijanske družbene aktivnosti navzven – in inačice daoističnega kvietizma navznoter, npr. v sloganu: modrec navznoter in vladar na zunaj. V tem obdobju se v daoizem prek povezav v komentarjih Wang Bija vključi tudi *Yi jing* (tudi *I ching*, oz. *Knjiga premen*), orakeljsko kozmološko besedilo, ki kot kibertekst v svoji zgradbi-mehanizmu uteleša spremenljivost daa. Povezava z nekitajskim budizmom pa še precej bolj spremeni tradicijo daoizma, saj prinaša indo-evropski poudarek na metafiziki in gnoseologiji dualizma videz-resničnost, oblikah pojma resnice, izkustva prek čutnosti, subjektivnosti v zavesti, ki stoji nasproti svetu objektov ... to so mišljenjska izhodišča, ki so starokitajskemu pogledu na svet tuja. Podobnosti so npr. v ukinitvi hotenja in nirvani.

Shematična predstavitev zgoraj je namerna. Njeno izhodišče in namen je, da se ne razlaga daoistične literature neposredno, ampak predvsem vzpostavi razumevanje drugačnega načina mišljenja pri študentkah in študentih. V današnjih razlagah je pogosto vzporejanje daoizma s starogrškim stoicizmom, šolo postsokratske filozofije (gre za Zenona iz Kitija, denimo dela stoiškega sholarha Hrizipa, ki bi bil morda lahko po pomembnosti primerljiv z Aristotelom, so tako rekoč v celoti izgubljena), saj tudi stoiki poudarjajo namerno usklajenost človekove življenjske poti s svetom tako glede obnašanja kot glede spoznavanja (prim. Vaupotič, »Semiotika«).¹⁵ Seveda to presega okvire pregledov svetovne književnosti, zato se velja tukaj obrniti k problemu zelo drugačnega jezika in temeljnemu daoističnemu konceptu (upoštevajoč, da niti predavatelj niti študentke in študentje nimajo neposrednega znanja jezika).

¹³ Prevod Maje Milčinski z naslovom *Klasik Dežele južne rože*.

¹⁴ Ta šola se je izoblikovala v drugi polovici prvega tisočletja (Hershock).

¹⁵ Npr. v primeru človekove aktivne pritrditve v t. i. kateleptičnem, tj. »zgrabitvenem« vtisu, prihajajočem od zunaj, ki je temelj stoiške gnoseologije.

Dao:

- pot, gre za temeljni pojem v pomenih 'poteč', 'metoda', 'način', 'slog', 'sredstva', 'praksa', 'tehnika';
- pot kot praktično navodilo (predpisovalno, normativno);
- cesta, pot kot fizično utelešenje vodila;
- tudi deskriptivni pojem, dao tatov ni mišljen kot priporočilo;
- ednina in množina: v kitajščini je ena pot hkrati tudi en del dao;
- prostorski aspekt: »ljudje bivajo v dao kot ribe v vodi« (Zhuang Zi 6. pogl.) – področje poti, ki nas vodijo, je področje človeškega življenja, delovanja in igre.
- *Zahodna filozofija ne govori o poti!* – Dao pa je center kitajske filozofske razprave; v zahodni filozofiji je to mesto rezervirano za bit ali resnico – na mestih metafizike in epistemologije v zgodnji zahodni filozofiji stojita v kitajski etika in filozofija izobraževanja/psihologija. Dao ni bit, bitje, ampak pojem vodenja, preskriptivni in normativni pojem.
- Dao je lahko *glagol* ('govori, pove, trdi'): »*Dao*, ki lahko *dao*/izrazi, definira z besedami/, ni konstanten *dao*,« (Dao de jing 1. izrek);
- 'usmeriti';
- govoriti ne pomeni vedno *dao* (ne, ko se opisuje, izraža ...);
- 'voditi'; 'priporočati'; 'zagovarjati', 'pritrditi', 'podpreti' – 'prestaviti vodilo v jezik' (tudi neverbalni jezik – kazati ...);
- npr. cesta ni predmet, ampak normativno povabilo k temu, da bi šli po tej poti.

Dao in govor, oba zahtevata interpretacijo – ne kot teorijo ali prepričanje, ampak kot obnašanje (*xing*/hoja, obnašanje/). Možne primerjave so: dirigent, ki interpretira partituro, igralec v gledališču, vojak na bojišču ... Izbire daa temeljijo na višjem dau (Zhuang Zi). Omeniti velja tudi opazko slovenske prevajalke daoističnih spisov v slovenščino, da je praksa prevajanja besede dao z »bog« »neustrezna in lahko prepreči vse dostope do tistega subtilnega pomena, ki je specifično azijski in lahko obogati evropsko kulturo« (Milčinski v Lao Zi 136).

De (v naslovu *Dao de jing*, dobesedno: *Knjiga o Dau in vrlini*) – daoistični pomen *de* je 'dao znotraj':

- vrlina, kot starogrška odličnost;
- moč (sposobnost, da nekaj narediš);
- virtuoznost (izvedbe).

Ming – 'ime':

- vse besede;
- ni odnosa substanca, atribut;
- deljenje kaosa v reči.

Chang – konstanten, večen.

Wei (premišljeno delovanje), *wu-wei* ('izogibaj se *wei*' – intuitivno, naravno, ne družbeno oz. ne da bi bilo delovanje konceptualno zamišljeno). 37. izrek *Dao de jinga*: »Večni dao ničesar ne načrtuje,« so pismenke *dao, chang, wu, wei* – 道常無為.

Pu/preprostost/ – 'predjezikovna čistost', daoistični »primitivistični« ideal, pozaba *ming*/imena/ in želja (tj. *wu-wei*); preprostost, grob les, neobdelana klada (ki jo z imeni razsekamo, prim. 37. izrek).

Na tem mestu sledi povabilo študentkam in študentom k samostojnemu branju del, npr. izrekov v *Dao de jing*. Daoistični spisi so indirektni, po slogu neargumentativni, pravzaprav poezija in parabole. Gre za besedila, ki poimenujejo in ubesedijo nekaj, česar ni mogoče imenovati s človeškim jezikom: »*Ming*/imel/, ki *ming*, ni konstantno *ming*,« sledi že navedeni enako zgrajeni uvodni trditvi v *Dao de jing*, da morala daa ni določljiva. Tukaj se ponuja priložnost za najrazličnejše seminarske obdelave našega današnjega koncepta literarnosti, npr. prek konvencije polivalentnosti, večpomenskosti, ki je značilna za sistem literarne komunikacije, npr. z vidika empirične literarne znanosti. Romantična ideja o geniju, ki se refleksivno obrača v svojo notranjost, je seveda pomemben zahodni koncept,¹⁶ vendar pa je mogoče reči, da je branje kitajskih filozofskih izrekov kot poezije in hkrati kot filozofije dodatna opora pri treningu pozornega, hermenevitično ozaveščenega in poglobljenega branja. Predstavitev okvirov kitajske filozofske, jezikovne in kulturne tradicije pa poskrbi za to, da se zavest o razlikah, o drugačnosti besedilnih svetov ohranja, kar je seveda pomembno za interpretacijo vseh literarnih del.

Osrednja dela daoizma so prevedena v slovenščino, ravno tukaj pa se mora literarnovedni pristop h kitajski književnosti šele začeti. (Za prevajanje med kitajščino in slovenščino je zanimiv projekt Vitomila Zupana, ki je »prevedel in z izvirniki uskladil« ter obširno s pesniško-jezikovno-praktičnega in zgodovinsko-vsebinskega vidika komentiral pesmi komunističnega voditelja Mao Cetunga.) Občutek za prevajanje (starih) kitajskih del lahko študentke in študentje dobijo prek branja *Dao de jinga* skozi primerjavo različnih prevodov.¹⁷ Ob tem se aktivira

¹⁶ Prim. npr. 116. fragment iz *Athenäuma* Friedricha Schlegla (Schlegel 27–28).

¹⁷ *Terebess Asia Online (TAO)*, številni prevodi, <https://terebess.hu/english/tao/_index.html>; *Chinese Text Project*, prev. James Legge, <<https://ctext.org/dao-de-jing/ens>>; prevod in komentarji Lok Sang Ho, <[https://www.ln.edu.hk/econ/staff/daode-jing\(22%20August%202002\).pdf](https://www.ln.edu.hk/econ/staff/daode-jing(22%20August%202002).pdf)>; *Tao-Project* Hilmarja Alquirosa je primer, ki vsebuje poleg dobesednega in poetičnega prevoda tudi pojasnjevalne vzporednice z nekitaj-

tudi druga spretnost, uporaba in navigacija spletnih literarnih arhivov – prav prostor navigacije je, kot je ugotavljal Lev Manovič v *Jeziku novih medijev*, ena od dveh organizacijskih oblik, žanrov novomedijske komunikacije, pri tem gre za podoben poudarek, kot ga najdemo v kitajski filozofiji, na določanju poti, trajektorijev po (računalniški) podatkovni zbirki (Vaupotič in Bovcon, »Obrat«).

繁體 Trad	简体 Simp	Legge's Translation	Susuki's Translation	Goddard's Translation
道可道， 非常道。 名可名， 非常名。	道可道， 非常道。 名可名， 非常名。	Embodying the Dao The Dao that can be trodden is not the enduring and unchanging Dao. The name that can be named is not the enduring and unchanging name.	Reason's Realization The Reason that can be reasoned is not the eternal Reason. The name that can be named is not the eternal Name.	What is the Dao The Dao that can be understood cannot be the primal, or cosmic, Dao, just as an idea that can be expressed in words cannot be the infinite idea.

Slika 1: Začetek prvega izreka zbirke *Dao de jing* Lao Zija.

Shematično dobesedno: »Dao, ki dao, ni konstanten dao. Ming, ki ming, ni konstantno ming.« (Splet 19. 2. 2021. <<https://www.yellowbridge.com/onlinelit/daodejing01.php>>) Maja Milčinski: »Če je Dao izrekljiv, / to ni večni Dao, / če ga je moč imenovati, / to ni večno ime.«

V predavalnici je smiselno omeniti *Stanfordsko enciklopedijo filozofije* – kibertekst s področja filozofije, ki je postal referenčni vir za to področje (o nastajanju te spletne enciklopedije prim. Vaupotič, »The Book«). Uporaba Wikiverze kot sporazumevalne platforme in spletnega sistema za upravljanje z vsebinami pri predmetu¹⁸ krepi sposobnost sporazumevanja prek tekstualnega stroja in odpravlja strah pred izdelavo spletnih strani (saj je tudi študentom očitno bolj zahtevna naloga razložiti

skimi misleci/besedili, kot so ob prvem verzju Mojster Eckhart, *Rigveda*, Protagora idr., <<https://www.tao-te-king.org>>. Prim. tudi stran predmeta na Univerzi v Novi Gorici na Wikiverzi <https://sl.wikiversity.org/wiki/Orient#Dao_De_Jing> (Splet. 19. 2. 2021).

¹⁸ Upoštevajmo, da gre za opis situacije pred pandemijo koronavirusne bolezni 19. V nasprotju s tako rekoč vsemi današnjimi spletnimi učilnicami in sistemom Moodle (Splet 19. 2. 2019. <<https://moodle.org/>>) je Wikiverza dostopna na podobno odprt način kot Wikipedija, vsak jo lahko ureja, nič ni skritega (prim. Hladnik in Polajnar).

daoistično pesem kot pa urediti spletno stran s pomočjo spletnega sistema za upravljanje z vsebinami MediaWiki).¹⁹

Knjiga *premen* – predzgodovinske prerokovalske prakse

V obdobju neodaoizma je bila vključena med temeljne spise tudi mnogo starejša *Knjiga premen*, tj. *Yi jing*, katere nastanek je povezan z legendarnim kraljem Fu Xijem (5. tisočletje pr. Kr.), ki je vzpostavil 8 trigramov, trojic pretrganih in nepretrganih črt, yin -- in yang —, ki nosita pomene; po dva trigrama sestavljata heksagram, skupino 6 črt, npr. ☰. 64 možnih heksagramov označuje prav toliko delov besedila. *Knjige premen* se ne bere po vrsti, ampak po delih, ki v rekombinatorični konstelaciji podajo konkretno navodilo za delovanje, tj. (prvostopenjski) dao – v današnji množični poljudni rabi seveda lahko sporočilo razumemo tudi v povezavi z resnico itn., torej v drugačnem kontekstu, kot je bil opisan ob kitajski filozofiji daoizma.

Postopek branja je pravzaprav vedeževanje. Maja Milčinski postopek opiše (Milčinski, »Kaj je« 510–514). Uporabnica najde miren kraj, sede na tla, obrnjena proti jugu, predse položi *Knjigo premen*; vzame 50 rmanovih stebelc v desnico, drži jih vodoravno in z njimi krožno, v smeri urinega kazalca, trikrat zamahne skozi dim kadila – to pripomore k zbranosti –, tako se jasno izoblikuje vprašanje oraklju. Sledi postopek v ožjem pomenu: spraševalka iz šopa stebelc potegne eno in ga odloži, zdaj uporablja 49 stebelc, naredi dva približno enaka kupčka ... in jemlje palčke. Sledi preračunavanje, na podlagi česar se dobi ena od štirih možnosti:

- mladi yin,
- mladi yang,
- stari yin – gibljiva črta,
- stari yang – gibljiva črta.

Ko to šestkrat ponovimo, nastane (od spodaj navzgor) heksagram. Nato preberemo besedila:

- osnovni izrek,
- komentarje,
- podobo,

¹⁹ Upoštevati je treba, da je med leti izvajanja tega predmeta potekalo premeščanje težišča sporazumevanja prek medmrežja s svetovnega spleta (spletne strani, platforme na uporabniški vključenosti temelječega spleta 2.0) na aplikacije za prenosne zaslonske naprave z operacijskima sistemoma Android in iOS. Gre za pomemben problem, ki ne bo obravnavan.

- komentarje podobe,
- izreke k posameznim črtam, ki so gibljive (takrat črto spremenimo v njeno nasprotje, npr. heksagram 20, *Guan*, ䷮, se spremeni v 4, *Meng*, ䷄). Preberemo le osnovno besedilo heksagrama po premeni.

Enota iz *Knjige premen* je sestavljena iz: zaporedne številke, kitajske pismenke, zapisa v latinici, prevoda ... osnovnega izreka k znamenju, komentarja k osnovnemu izreku, podobe, tj. simbolični pomen heksagrama in njegova osnovna aplikacije na človeško družbeno in kozmično situacijo ... (*Knjiga premen* 512). Poleg kompliciranega postopka, ki ga npr. lahko nadomestimo z metanjem kovanca, je pomembna tudi sestava besedila iz izrekov in več plasti komentarjev (komentarji kralja Wena iz 8. stol. pr. Kr., sina, vojvode Zhou iz 6. stol., komentar konfucijancev ...). V nasprotju s soočanjem z lirskimi pesmimi *Dao de jinga* je branje-uporaba *Knjige premen* trening spretnosti tako v razumevanju medbesedilnosti kot, seveda, kibertekstualnosti. *Knjiga premen* namreč deluje kot kibertekst, tekstualni mehanizem za izdelovanje besedil za branje.

Izvajanje postopkov pri delu z besedilom

Algoritmi – enoznačno določena pravila za delovanje – so v vsakdanjem branju literature manj pomembni. Za branje je pomembnejši doživljaj, sproščen in denimo svoboden pristop k besedilu. Tako se seveda aktivira celoten recepcijski horizont, vendar se s tem v izhodišču, ob prvem stiku z besedilom, ne ukvarjamo; pač pa smo usidrani v razumevanju sveta²⁰ in tega pravzaprav ne problematiziramo. Predpona »kiber-« v zloženki kibertekstualnost nakazuje, da je besedilo tekstualni stroj, ki ga je Espen J. Aarseth v svoji prelomni knjigi z naslovom *Kibertekst* predstavil s trikotno shemo elementov: operater (človek), jezikovni znak in medij: »[...] tekst dojemamo kot 'stroj' – ne metaforično, ampak kot mehanično napravo za izdelavo in potrošnjo verbalnih znakov.« (Aarseth 21) Posebnost kibertekstualne perspektive je samostojen poudarek na »mediju« kot elementu triade. Fizična pojavnost literarnega substrata, ki ga beremo, namreč ni fiksirana, temveč je spremenljiva.²¹

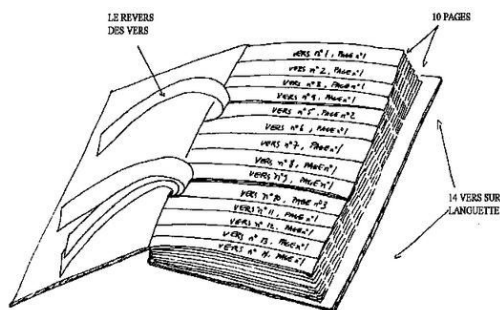
²⁰ V obliki novohistoristične vpetosti v kulturne kontekste ali pa fenomenološkega življenja v svetu.

²¹ Aarseth je uvažal tudi termin ergodična literatura, ki pa se ni uveljavil. Gre za uporabnično fizično intervencijo – v nasprotju z miselno-interpretativno – v pojavljanje črk in besed, ki se potem berejo.



Slika 2: Diagramska predstavitev kiberteksta (Aarseth 21).

Cent mille milliards de poèmes (Sto tisoč milijard pesmi) Raymonda Queneauja (1961) je poleg *Knjige premen* še en pogosto omenjan primer besedila, ki je pravzaprav naprava za izdelavo besedil, saj prek rekombinacije delov (tj. posameznih verzov iz desetih sonetov v posebej načrtovani knjigi, ki ima liste prerezane tako, da lahko listamo posamezne verze) dobimo ogromno količino besedila za branje, skozi katerega se premikamo na premišljen in strateški način, saj vseh kombinacij besedilnih delov ni mogoče kontemplativno premisliti. Elektronska literatura, digitalna poezija, hipertekstno pripovedništvo, vse to so oblike kiberteksta. Za seminarje na univerzi so priročna spletna dela Jake Železnikarja, ki so dosegljiva na avtorjevem spletišču <<http://jaka.org>> (Splet. 19. 2. 2021; prim. Bovcon).



Slika 3: *Sto tisoč milijard pesmi* Raymonda Queneauja – tiskana knjiga s poudarjenim kibertekstualnim vidikom, tj. uporabnično manipulacijo besedilnega substrata za branje (Winder).

Tako kot moderni papirnati ali računalniški kiberteksti je tudi *Knjiga premen* naloga za bralko, ki jo mora rešiti prek dejavnega posega v besedilno zalogo. Prerokovanje z njeno pomočjo lahko razumemo kot

vodilo za neposredno akcijo, za t. i. dao prvega reda. V kontekstu daoizma pa je *Knjiga premen* – če odmislimo mistične razlage – trening za soočanje s spremenljivostjo sveta. Mogoče je reči, da je naključnost izbiranja heksagramov, metanje kovancev ipd. nekaj neutemeljenega, nepomembnega, mogoče pa je seveda situacijo razumeti kot model za soočanje s svetom prek ubesedenih in človeku razumljivih navodil, ki pa so v neprestanem toku preobrazb. Prostori med posameznimi besedilnimi deli *Knjige premen* nam omogočajo uskladitev z naravo, ki ni človekova – ali celo zahodno-globalistična – projekcija. Z vidika teorije kiberteksta gre seveda za hkratno igranje igre in branje besedila, pri tem pa se branje, kot ga poznamo iz knjig ali poslušanja gledaliških predstav, korenito spremeni (prim. Vaupotič, *Vprašanje* 148–158).

Lažne novice in družabna omrežja

V nasprotju z vsakdanjim branjem so algoritmi v današnjem svetu vedno pomembnejši in prek računalniških medijev čedalje bolj razširjeni, govora je npr. o algoritmični revoluciji.²² Iz teorije kiberteksta je morda najbolj kompleksen in problematičen t. i. večuporabniški diskurz kot tip kiberteksta. Gre za urejeno (i) soustvarjanje (ii) besedila (iii). Tri sestavine so za nas pomembne: seveda besedilnost (iii), še bolj pa dva aspekta avtorstva in kontrole, nad komunikacijsko platformo (i) in nad povedanim, zapisanim (ii) (Vaupotič, *Vprašanje* 158–173). Družabna omrežja so seveda oblika večuporabniškega diskurza: npr. Donald Trump je objavil na enem od njih, prek t. i. čivka, da je zmagal na predsedniških volitvah leta 2020, ob tej izjavi pa se je v vmesniku pojavil tudi glas t. i. preverbe dejstev, da to ni res, ker glasovi še niso bili prešteti (modra vrstica pod besedilcem). Kdo nam govori? Predsednik ZDA, skupina, ki preverja resničnost, drugi uporabniki, vzdrževalci in spodbujevalci platforme (besedila: »Prijava se!«, trendi, ki naj bi te zanimali ...), pravniki, ki zahtevajo pristanek na pogoje uporabe v skladu z zakonodajo (spodaj sivo) ... Smo se sposobni odločiti? So vse to sploh ljudje, ali pa gre za človeške in nečloveške inteligence: je to dvoje sploh še možno razlikovati – Luciano Floridi npr. predlaga enoten pojem *inforqa*, informacijskega organizma, za oboje (Floridi 16–26). Pri kibertekstu gre torej tudi za vprašanje zaskrbljujočega širjenja t. i.

²² Prim. npr. razstavo *Die Algorithmische Revolution*, iz leta 2004 v ZKM Karlsruhe (Splet. 19. 2. 2021. <<http://www01.zkm.de/algorithmische-revolution/>>). Vilém Flusser govori o komunikacijski revoluciji (prim. Flusser, *Kommunikologie*), Luciano Floridi o informacijski revoluciji (prim. Floridi).

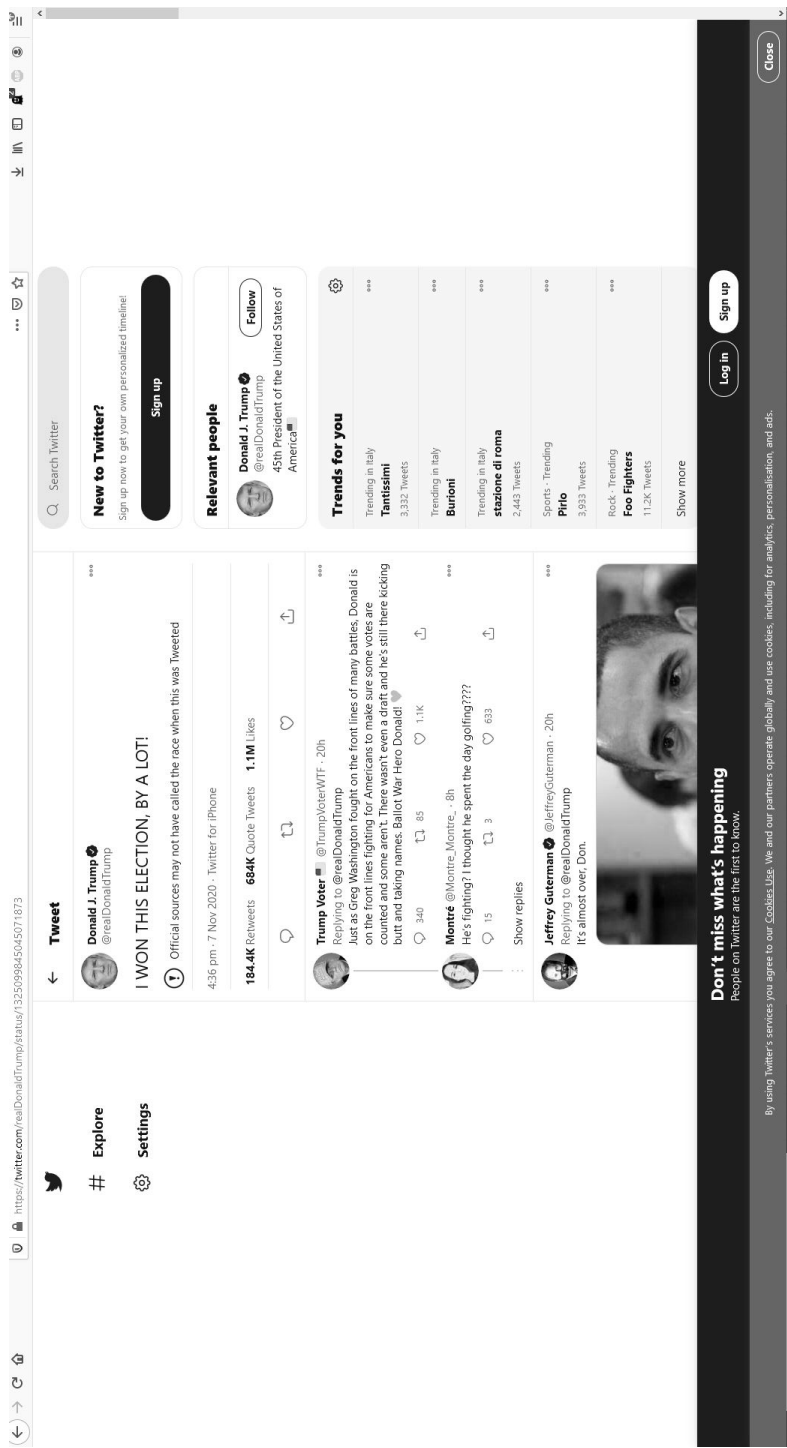
lažnih novic, ki pa – hočeš nočeš – zazveni ob irelevantnosti vprašanja resnice in ob poudarku na dau, etiki ustreznega obnašanja, ki je bilo predstavljeno ob starokitajskem daoizmu. Spomnimo se, da stara kitajska filozofija gnoseološkega vprašanja resnice ne postavlja v središče.²³

Zdi se, da se iskanje življenjskih vodil, s katerimi bi naj presegli izgubljenost v komunikacijski situaciji, pravzaprav izteče v etični in spoznavni relativizem. V skladu z uporabo konceptov iz daoizma za razlago novomedijskih komunikacijskih procesov – ne pa v raziskavah same daoistične tradicije – se ponujata npr. dve smeri razmisleka. Prva je Foucaultova integracija oblasti-vednosti, jezikovnih artikulacij resničnosti, kot jih poznamo iz strukturalizma, in razdelitvenih praks, politike; poimenovanje, členjenje sveta se ne dogaja avtomatično na podlagi semiotskih sistemov, ampak iregularno, konfliktno, z aktivnim udeleževanjem družbenih skupin (en človek je seveda lahko del več skupin). Z vidika novih informacijskih tehnologij je pomembnejša teoretska razdelava teh vprašanj pri Vilému Flusserju, ki pravi: »[p]olitike je konec. Ni več političnih vrednot, etike ni več« (Flusser, *Kommunikologie weiter* 157).

Politika temelji na tem, da se nekaj iz privatnega razstavi v javnem in da se razstavljeno vzame, da bi se zopet privatiziralo. [...] Komunikacijska revolucija je v svojem bistvu to, da je ustvarila kanale in počez prek javnega prostora povezuje prostore zasebnosti. Če sedite doma in poslušate radio, poslušate zasebnega pošiljatelja kot zasebni sprejemnik in političnega prostora ni. Seveda se lahko ljudje v oddajniku obnašajo tako, kot da bi bili v javnem prostoru. To je samo maškarada. [...] Jaz, tj. Flusser, p]redavam, iz šolskega razreda naredim politični prostor. Toda to se dogaja samo, ker smo zastareli [...]. V resnici bi lahko povedal predavanje v strojček. Ni vam treba več zapustiti doma, ampak ga lahko zahtevate prek svojega *minitela* [...]. Politika še ni izginila, postala pa je povsem odvečna. (159–160)

Gre za predavanja v Bochumu iz leta 1991, Flusser govori o minitelu, francoskemu predhodniku svetovnega spleta – pri tem pa se danes seveda priključijo podoba učitelja, ki predava prek telekonferenčne medmrežne storitve od doma –, pomembno pa je tudi dejstvo, da se je

²³ S sociološkega vidika Manuel Castells opisuje informacijsko dobo, za ta članek pa je zanimivo, da opaza, kako poslovna omrežja na daljnem vzhodu, na Japonskem, v Južni Koreji in na Kitajskem, bolj ustrezajo »duhu informacionalizma« kot zahodna: »to je kultura efemerne, kultura vsake posamezne strateške odločitve, krpanka izkušenj in interesov, bolj kot pa listina pravic in dolžnosti.« (Castells 214; prim. Stalder)



Slika 4: Čivk na družabnem omrežju Twitter, ekranska slika z 8. 11. 2020.

ta teoretik vedno ukvarjal z najnovejšimi komunikacijskimi platformami, z videom v sedemdesetih, da bi se komunikacijska revolucija, ki se je očitno natanko tako, kot je predlagal, tudi odvila, lahko oza-vestila (prim. Vaupotič, »Teorija«).

Besedilo je predstavilo način poučevanja starih književnosti, natanč-neje slovstva starokitajskega daoizma, v okviru literarnovednih uni-verzitetnih študijev. Uporabljena sta dva primera besedil, *Dao de jing* in *Knjiga premen*. Temeljni koncepti daa in postopek vedeževanja s pomočjo heksagramov iz *Knjige premen* so povezani s sodobnimi modeli komunikacije prek kibertekstov – tudi v obliki družabnih omrežij –, v katerih je tematiziran uporabničin trajektorij, ki se vzpostavi z uporabo besedilnega stroja, hkrati pa se umika za našo kulturo pomemben pou-darek na resnici, ki postane le ena izmed možnih kulturno relativnih praks. Večkanalna komunikacija se posebej zaplete pri uporabi družab-nih omrežij – tako zaradi uporabniške interakcije, kot tudi zaradi meša-nja večpredstavnosti –, pri čemer postane jasno, da moramo pozornost posvetiti načinom postopkovne produkcije življenjskih vodil, podoben model razmišljanja pa najdemo že pri daoizmu.

LITERATURA

- Aarseth, Espen J. *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1997.
- Bode, Katherine. *A World of Fiction. Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2018.
- Bovcon, Narvika. »Literary Aspects in New Media Art Works«. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.7 (2013). Splet 29. 5. 2021. <<https://doi.org/10.7771/1481-4374.2391>>.
- Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Vol. 1. 2. Izd. Malden, MA; London: Wiley-Blackwell, 2010.
- Damorsch, David. *What is World Literature?* Princeton, NJ; Oxford: Princeton University Press, 2003.
- Fineman, Joel. »The History of the Anecdote: Fiction and Fiction«. *The New Historicism*. Ur. Harold Aram. New York, NY; London: Routledge, 1989. 49–76.
- Floridi, Luciano. *Informacija: Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina, 2016.
- Flusser, Vilém. *Kommunikologie*. Frankfurt am Main: Fischer, 2007.
- Flusser, Vilém. *Kommunikologie weiter denken*. Frankfurt am Main: Fischer, 2009.
- Greenblatt, Stephen. »The Improvisation of Power«. *The New Historicism Reader*. Ur. Harold Aram Veaser. New York, NY; London: Routledge, 1994. 46–87.
- Hansen, Chad. »Daoism«. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2020 Edition)*. Ur. Edward N. Zalta. Splet. 19. 2. 2021. <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/daoism/>>.
- Hershock, Peter. »Chan Buddhism«. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2020 Edition)*. Ur. Edward N. Zalta. Splet 29. 5. 2021. <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/buddhism-chan/>>.

- Hladnik, Miran, in Jernej Polajnar. »Wikiji v izobraževanju: Po desetih letih izkušenj«. *Andragoška spoznanja* 22.4 (2017): 73–83.
- Knjiga premen. Yi jing*. Prev. Maja Milčinski. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Lao Zi. *Dao de jing*. Prev. Maja Milčinski. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.
- Manovich, Lev. *The Language of New Media*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2001.
- Mao Tse-tung. *Pesmi*. Prevedel in z izvirniki uskladi Vitomil Zupan. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.
- Milčinski, Maja. »Kaj je *Yi jing*«. *Knjiga premen. Yi jing*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011. 499–538.
- Milčinski, Maja. »Lao Zi in *Dao de jing* – knjiga o dau in vrlini«. *Dao de jing*. Avtor Lao Zi. Mladinska knjiga, 2009. 127–157.
- Milčinski, Maja. *Mali slovar azijskih filozofov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Murray, Gilbert. *The Rise of the Greek Epic*. Oxford: Clarendon Press, 1924.
- Schlegel, Friedrich. *Spisi o literaturi*. Ljubljana: LUD Literatura, 1998.
- Stalder, Felix. »The network paradigm: Social formations in the age of information«. *The Information Society* 14.4 (1998): 301–308.
- Vaupotič, Aleš. »The Book and the World Wide Web«. *Primerjalna književnost* 35.1 (2012): 201–211.
- Vaupotič, Aleš. »K problemu zamejitve pojma novi historizem«. *Dialogi*. 41.3/4 (2005): 52–74.
- Vaupotič, Aleš. »Semiotika in realizem«. *Primerjalna književnost* 39.2 (2016): 101–119.
- Vaupotič, Aleš. »Teorija tehno-slike Viléma Flusserja«. *Primerjalna književnost* 37.2 (2014): 151–163.
- Vaupotič, Aleš. *Vprašanje realizma*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici, 2019.
- Vaupotič, Aleš, in Narvika Bovcon. »Integracija pesniške zbirka *Balada za Metko Krašovec* Tomaža Šalamuna v medij videa«. *Obzorja jezika / Obnebjaz jezika. Poezija Tomaža Šalamuna*. Ur. Zvonko Kovač, Krištof Jacek Kozak in Barbara Pregelj. Zagreb: FF press, 2014. 173–183.
- Vaupotič, Aleš, in Narvika Bovcon. »Obrat po prostorskem obratu: umetniškoraziskovalni pristop«. *Primerjalna književnost* 36.2 (2013): 225–244.
- Veese, Harold Aram. »The New Historicism«. *The New Historicism Reader*. Ur. Harold Aram Veese. New York, NY; London: Routledge, 1994. 1–32.
- Winder, William. »Le robot-poète: littérature et critique à l'ère électronique«. *Littérature, informatique, lecture. De la lecture assistée par ordinateur à la lecture interactive*. Ur. Michel Lenoble in Alain Vuillemin. Limoges: PULIM, 1999. 187–213.
- Wittgenstein, Ludwig. *Logično filozofski traktat*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Zhuang Zi. *Klasik Dežele južne rože*. Prev. Maja Milčinski. Ljubljana: Sophia, 2004.

The Old Master and an Ineffable Word: An Introduction to Cybertext Using Ancient Chinese Literature

Keywords: teaching world literature / ancient Chinese literature / Daoism / cybertext / new media / *Daode Jing* / *Yijing* (*The Book of Changes*)

The unmanageable vastness of material covered by the term world literature presents a problem for the research in comparative literature as well as the education practices at the universities. These overviews have to include multiple temporally and spatially distant literary cultures. For this reason, they always in part exceed the study domains of the particular lecturers. The presentation of distant literatures means its integration into the culture of reception. The paper presents a part of a course which aligns a presentation of ancient Chinese literary culture and the early daoist philosophy with the most recent cybertextual phenomena, such as textual generators and social networks. The ways of exploring these topics in a seminar are addressed, and also the relevant theoretical issues that are thereby presented to the students. The specific Chinese culture with the focus on dao, the guidelines for the path of life, reflects the ways we manage the information overflow in new media, which is linked also to the disorienting idea of fake news and the loss of a reliable reality, to which one has to respond by acting strategically. The paper schematically outlines the philosophical daoism, proposes to read *Daode Jing* as poetry in a classroom, provides the students with the experience of a cybertextual generation of texts from *Yijing*, and finally links these works with the cybertextual theory of Espen J. Aarseth, as the students are invited to read electronic literature.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.581.09:221.3

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v44.i2.06>